

Айдарбаев С.Ж.,
заведующий кафедрой международного права
КазНУ им. аль-Фараби, д.ю.н., профессор

Стамғазиева П.Р.
магистрант КазНУ им. аль-Фараби

МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В СФЕРЕ КОСМОСА

XXI ғасырдағы Қазақстанның жетістігі — бұл оның саяси және экономикалық әсер, мәдени және адамгершілік тартылыс орталығы ретінде қалыптасуы. Бұл жаңа даму қазақ қоғамына жаңа серпіліс, өмір мен қауіпсіздіктің жаңа сапасын бекітті. Қазақстан қоғамының алдында орасан зор міндеттер тұр, оларды іске асыру дүниежүзінің жоғары дамыған және бәсекеге аса қабілетті мемлекеттердің қатарына қосылу. Бәсекеге қабілеттілік — Қазақстанның әлемдік экономика мен қауымдастыққа табысты ықпалдасу жолы, сондықтан Қазақстанды индустриаландыруды халықаралық нарықтардың талаптары мен шарттарына жауап беретін негізінде жаңа тәсілмен қамтамасыз ету қажет. Дүние жүзілік тәжірибе көрсеткендей, жоғары технологиялық индустрияның негіздерін құрудың тиімді жолдарының бірі ғарыш қызметін дамыту, елдің ғарыш бағдарламасын іске асыру және ғарыш технологияларын өнеркәсіптік өндіріске енгізу болып табылады. Қазіргі кезеңде ғарыштық қызмет және оның ғылыми-өндірістік базасы әмбебап заңдылықтар мен даму үрдістеріне бағынатын ғаламдық экономиканың табиғи қызмет ететін саласына айналып отыр. Дүние жүзінің жетекші елдерінің экономикасында ғылымды керек ететін, ресурстарды сақтайтын технологиялар мен өндірістер рөлі өсуінің тұрақты үрдісі байқалатыны сөзсіз [1].

Ғаламдық экономиканың ғарыштық секторы қарқынды әрі тұрақты дамуын көрсетіп отыр, бұл ғарыштық технологияларды әскери саладан азаматтық салаға қуатты трансферттеу процестеріне және соның негізінде ғарыш индустриясы мен әзірлемелерімен байланысты тұтастай коммерциялық қызметтер кешені негізінде дамуына байланысты. Мұның барлығы жалпы айтқанда ғарыш қызметін коммерцияландыруға және ғарыш өнеркәсібінің, ғарыштық өнімдерді, технологиялар мен қызметтерді әзірлеу мен өткізудің қарқынды өсуіне ықпалын тигізеді. Сонымен аймақаралық, мемлекетаралық және ұлттық, ғаламдық деңгейлердегі бәсекелестіктің күшеюіне қатты серпін береді. Қазіргі кездегі ғарыш қызметін дамытудың үрдістері ғарыштық технологиялар мен әзірлемелерді біріктіруді күшейту және оларды қарусыздандыру және коммерциялық мақсаттарға пайдалану болып табылады. Себебі, ғарыштық әзірлемелердің едәуір бөлігі құпия күйінде қалатындығы және ұлттық қауіпсіздік саласында ғана мемлекеттік саясат жүргізуіне жататындығы белгілі.

Жыл сайын ғарыш қызметі тек мемлекеттер мен олардың бірлестіктерінің ғана емес, сондай-ақ трансұлттық корпорациялардың да назарын аударып отыр.

Ғарыштық қызметтің ғаламдық сипаты ғарыштық құқықтың (ең алдымен халықаралық) — ғарыштық кеңістікті ұлттық деңгейде, халықаралық деңгейде игеру мен пайдалану процесіндегі қатынастарды реттейтін жаңа юриспруденция саласының пайда болуы мен дамуын қажет етеді. Ғарыштық қызмет — қазірдің өзінде әр түрлі елдер мен әлем аймақтарының экономикасына айтарлықтай үлес қосып отырған келешегі зор қызмет саласы. Оның ерекше белгісі ғарыш кеңістігін игерудегі жедел қарқындылық пен практикалық экономикалық нәтижелер алудағы салыстырмалы жылдамдық болып табылады [2].

Өте үлкен аумағымен және бай қорларымен Қазақстан үшін космонавтика — бұл геосаяси, экономикалық және ғылыми-практикалық мүдделер аясы. Онысыз елімізде бірыңғай ақпараттық кеңістік құру, оның табиғи ресурстарын зерттеу және ұтымды пайдалану, экологиялық мониторинг жүргізу өте қиын.

ҚР Президентінің 2010 жылғы 19 наурыздағы № 958 Жарлығында көрсетілгендей Қазақстанның үдемелі индустриялық-инновациялық дамуының 2010-2014 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының шеңберінде әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті

Қазақстанның ғарыш саласын құру стратегиясын іске асыру мақсатында ҚР ның осы салаға арналған бағдарламасы қолға алынған болатын. Осы мемлекеттік бағдарлама болашақта даму жолымен ғарыш техникасын ғылыми зерттеулерден техникалық пайдалануға және коммерциялық қолдануға дейінгі технологиялық тізбектерді толық қамтитын барлық элементтерді құруды көздейді. Ғарыш саласы жобаларының ұзақ мерзімділігі мен ғылымда керек елендігін ескере отырып, бағдарламаны қабылдау сала құрылысына қатысушылардың, ғарыш қызметтерін алуға мүдделі мемлекеттік органдардың және шаруашылықпен айналысатын субъектілердің барлық күшін біріктіруге мүмкіндік береді.

Қазақстанның әлемдік ғарыш индустриясы (ғарыш державаларының саны) қатысушыларының қатарына кіру қажеттілігі уақыттың, ел экономикасын диверсификациялау ниетінің, жоғары дәлдікті өнімнің өндірісін игеру талаптарымен ғана емес, елде ғарыш индустриясының «Байқоңыр» ғарыш айлағы сияқты маңызды құрамдаушының болуымен байланысты. Қазақстанның жүргізілетін ғарыш айлағын ұшыруларына қатысуы, зымыран-тасығыштарды дайындауы, қызметтер көрсету және іске қосуды жүзеге асыруы, меншікті өндірістік-сынау базасын дамыту үшін бірегей мүмкіндік береді. Қазақстанның әртүрлі қызметтерге және Байқоңырда жүзеге асырылатын халықаралық жобаларды іске асыруға қатысуы аса басымды міндеттердің бірі болып табылады.

Ғарыш саласының кейбір күшті және әлсіз жақтарын, мүмкіндіктер мен қауіптерін атап көрсетуге болады:

Күшті жақтары:	Әлсіз жақтары:
1) дүниежүзіндегі ең ірі және белсенді «Байқоңыр» ғарыш айлағының меншікте болуы; 2) жоғары ғылыми әлеуеттің болуы; 3) практикалық бағыттағы мамандарды даярлау үшін Байқоңыр қ. МАИ филиалының болуы; 4) ЗТ бөлінетін бөліктердің құлау аудандары ретінде пайдалану үшін жер телімдерінің болуы; 5) ел экономикасының ғарыш қызметтеріне ішкі мұқтаждық; 6) ғарыш қызметін дамытудағы мемлекеттік қолдау.	1) «Байқоңыр» ғарыш айлағының негізгі құрал-жабдығының моральды және табиғи тозуы; 2) өзінің бірегей бәсеке артықшылығына өз қажеттігін ғана қанағаттандыру қатынасы; 3) «Байқоңыр» ғарыш айлағының коммерциялық әлеуетін тиімді пайдалану жөніндегі шараларды қабылдамау; 4) ғылыми-технологиялық базаның жоқтығы; 5) мамандардың жетіспеуі.
Мүмкіндіктері:	Қауіптер:
1) әлемдік ғарыш нарығының ғарыш ұшыруларына қажеттілігінің тұрақты өсуі; 2) әлемдік коммерциялық ұшырулар нарығында «Протон» Зымыран-тасығыш, «Зенит» Зымыран-тасығыш және «Днепр» Зымыран-тасығыш орнықты қуыстарының болуы; 3) Қазақстан мен Ресей арасында «Байқоңыр» ғарыш айлағын бірлесіп пайдалану туралы және «Байтерек» ҒЗК бірлесіп құру туралы келісім; 4) Зымыран-тасығыш бөлінетін бөліктердің құлау аудандары ретінде Қазақстанның аумағындағы жер телімдерін пайдалану үшін Ресейдің мұқтаждығы [3].	1) Ресейдің жаңа «Восточный» ғарыш айлағына кетуі; 2) басқа Қытайдың, Үндістанның, Кореяның ірі ғарыш айлақтары жағынан бәсекенің өсуі; 3) әлемдік экономикалық дағдарыс; 4) экологиялық себептер бойынша «Байқоңыр» ғарыш айлағын жабу үшін шығатын қоғамдық күштер;

Қазақстанның ғарыш саласын дамытуды қолға алғандықтан ғарыш саласындағы халықаралық ынтымақтасуда бірқатар халықаралық келісімдер мен конвенцияларға қосылып, халықаралық ғарыш құқығын меңгеруде.

Халықаралық ғарыш құқығы – бұл халықаралық құқық субъектілерінің ғарыш кеңістігін, аспан денелерін қоса алғанда, зерттеу және пайдалану қызметтеріне байланысты олардың арасындағы қатынастарды реттейтін құқықтық нормалар мен қағидалар жиынтығын көрсететін осы заманғы халықаралық құқықтың бір саласы.

1957 жылы Жердің алғашқы жасанды серігін жіберуден басталады. 1961 және 1963 жылдардағы желтоқсан айларында мемлекеттердің ғарыш кеңістігін пайдалану және зерттеу жөніндегі қызметтерінің құқықтық қағидалары мен нормаларын айқындайтын БҰҰ Бас Ассамблеясының қарары қабылданды.

Негізгі қағидалар қатарына жатқызылады:

- ғарыш кеңістігіне мемлекеттердің тәуелсіздіктерінің таралмау қағидасы;
- ғарыш кеңістігін зерттеу;
- пайдалану еркіндігінің қағидасы;
- ғарыш кеңістігін ұлттық иемденуге тыйым салу қағидасы.

1959 жылғы БҰҰ аясында БҰҰ Бас Ассамблеясының қосалқы органы – ғарыш кеңістігін бейбіт мақсаттарға пайдалану жөніндегі Комитеті құрылды.

Халықаралық ғарыш құқығының қайнар көздері жүйесін БҰҰ шеңберінде жасалған мемлекеттердің ғарыштағы бірлескен қызметін реттейтін ғылыми-техникалық сипаттағы көптеген халықаралық шарттары. Мемлекеттердің жердегі және әуе кеңістігіндегі ғарышты зерттеу және пайдалануға байланысты қызметін айқындайтын шарттар құрайды.

Қайнар көздердің бірінші тобына:

- ғарыш кеңістігін, Айды және басқа да аспан денелерін зерттеу және пайдаланудағы мемлекеттер қызметінің қағидалары туралы 1967 ж. Шарт;
- ғарыш кеңістігіне жіберілген ғарышкерлерді құтқару, ғарышкерлерді және объектілерді қайтару туралы 1968 ж. Келісім;
- ғарыш объектілері келтірілген залалдар үшін халықаралық жауапкершілік туралы 1972 ж. Конвенция;
- ғарыш кеңістігіне жіберілетін объектілерді тіркеу туралы 1976 ж. Конвенция;
- мемлекеттердің Айдағы және басқа аспан денелеріндегі қызметі туралы 1984 ж. Келісім жатады.

Халықаралық ғарыш құқығының қайнар көздерінің екінші тобына:

- ✓ ғылыми-техникалық бағыт сипатында, оларды Еуропа ғарыш агенттігі;
- ✓ Интерспутник және басқа да көптеген үкіметаралық ұйымдар қабылдаған. Екі жақты және көп жақты сипаттағы мұндай шарттар мемлекеттердің ғарыштағы бірлескен қызметінің нақты және жалпы мәселелеріне қатысты болады.

Үшінші топтағы шарттар ғарышкерлерді және ғарыш объектілерін құтқару және қайтаруға байланысты жерде жүргізілетін операциялардың құқықтық мәселелерін реттейді. Сонымен бірге, ғарыш объектілерінің немесе олардың құрамдас бөліктерінің жерге құлауы кезінде келтірілген залалдарды өтеуді қамтамасыз етуге байланысты мәселелерді реттейді.

Әлем елдерінің бір ауыздан қабылданған халықаралық келісім ол-1967 жылы қабылдаған халықаралық ғарыш туралы келісім. Ғарыш туралы келісім —мемлекеттердің Айды және тағыда басқа аспан денелерін қоса алғандағы аспан кеңістігін зерттеу және оны пайдалану бойынша іс-әрекет қағидалары туралы келісім. 1967 жылы қаңтардың 27жұлдызында депозитария елдер болып КСРО, АҚШ, Ұлыбритания қол қойса, сол күннен бастап қол қоюға ашық деп есептелді. Ал бұл келісім күшіне 10 қазанан бастап енді, 1985 жылдың басына қарай ғарыш туралы келісім мүшелері 85 мемлекетке көбейді. Халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікті қолдау мақсатында және өзара ынтымақтастық пен көмек көрсету қағидаларын ұстай отырып аспан кеңістігі мен денелерін еркін зерттеуді белгілейді. Космос кеңістігі мен аспан денелерін иемденуге, Жердің айналасындағы орбитаға белгілі бір объектілердің жіберілуіне, оны Айға не болмаса басқа денелерге орнатуға тыйым салады [4].

Ғарыш объектілері келтірген зиян үшін халықаралық жауапкершілік туралы Конвенция- үкіметаралық құжат болып табылады. Бұл Конвенцияға 1972 жылы Ұлыбритания, АҚШ және КСРО қол қойып, 1967 жылы Ғарыш туралы келісімге қол қою арқылы кеңейтілді. Конвенцияға қол қоюдың мақсаты -ғарыштық объектке келтірілген зиян және халықаралық ережелерге тиімді жауапкершілік және келтірілген залалға қаражат төлеу.

Ғарыш объектілері келтірген зиян үшін халықаралық жауапкершілік туралы Конвенцияға қатысушы мемлекеттер, бүкіл адамзаттың ғарыш кеңістігін бұдан әрі бейбіт,